

DEMOKRATIA JA TASA-ARVOISUUS -PROJEKTI: SYNTYVAIHEET

Kettil Bruun

Keväällä 1971 valmistui valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan luonnos runko-ohjelmaksi. Se oli miltei valmis, kun uusi toimikunta aloitti työskentelynsä vuoden 1971 alussa. Ohjelmaan, joka oli syntynyt toimikunnan eri jaostojen työn tuloksena, ei uusi toimikunta katsonut aiheelliseksi ryhtyä tekemään perinpohjaisia muutoksia. Toimikunta päätti julkistaa työn tulokset varovaisesti luonnoksen nimellä ja vasta julkisen keskustelun jälkeen ja saatuaan lausunnot ohjelmaluonnoksesta harkita, miten tutkimuksen ohjelmointityötä voitaisiin jatkaa. Julkinen keskustelutilaisuus järjestettiin toukokuussa 1971 ja lausuntoja saatiin eri tahoilta kevään ja kesän 1971 aikana.

Nämä sisälsivät huomattavan paljon kritiikkiä ja myös paljon hyödyllisiä näkökohtia. Tuskin kukaan oli odottanutkaan, että julkistetusta luonnoksesta muodostuisi toimikunnan runko-ohjelma; pikemminkin saattoi odottaa, että se oli vain alkua odotettavissa olevalle keskustelulle. Mutta oli myös selvää ettei tutkimusohjelmaa, joka kattaa koko yhteiskuntatieteiden sektorin voida nopeasti saada aikaan. Toimikunta on tässä työssä vain yksi elin ja sen ohjelmasuunnittelu voi onnistua vain, jos myös muualla laaditaan ohjelmia ja pohditaan, mitä olisi kulloinkin tärkeää tutkia.

Toimikunta oli varautunut siihen, että työ oli vasta alussa. Tieteen keskus-toimikunnan osoittamin varoin se saattoi vapauttaa sihteerinsä muutaman kuukauden ajaksi normaalitehtävistään runko-ohjelman laatimista varten. Tällä järjestelyllä toimikunta halusi taata mahdollisuuden saada välittömästi käyttöönsä keskusteluissa ja lausunnoissa esiintuodut näkökohdat. Toisaalta toimikunta halusi tällä tavalla todeta, että sihteerille tulee suoda mahdollisuus silloin tällöin irroittautua muista tehtävistä tämäntyyppisiä tehtäviä varten.

Näin siis sihteerin keräsi tilastoja, laati yhteenvetoja lausunnoista ja perehtyi muualla tehtyyn työhön. Vastaavasti yritin omalta osaltani pohtia tutkimuksen suunnittelukysymyksiä. Pohdiskelut sihteerin kanssa johtivat seuraaviin johtopäätöksiin:

- tässä vaiheessa ei voida luoda uutta parannettua ohjelmaa luonnoksen pohjalta;
- on syytä keskittyä osaongelmiin;
- kriteereinä tulisi suppeammassa ohjelmassa olla yhteiskunnalliset ongelmat ja näitä olisi pyrittävä tarkastelemaan tieteidenvälisesti.

Nämä johtopäätökset pohjautuivat osaksi lausuntoihin, osaksi siihen tosiasiiaan, että tieteen keskustoimikunta valmisteli samanaikaisesti omaa tiedepoliittista ohjelmaa ja olisi ollut outoa, jollei yhteiskuntatieteiden osalta olisi todettu, minkä tyyppisiin ongelmiin tulisi toimikunnan mielestä lähiaikojen tutkimuksessa keskittyä.

Näistä lähtökohdista käsin valmistelin sihteerin kanssa ehdotusta toimikunnan ensimmäiseen syyskauden kokoukseen. Valmisteluvaiheissa tietenkin jouduin käymään useitakin keskusteluja siitä, minkälaisilla ongelmalohkoilla toimikunta voisi saada aikaan sovellutuskelpoista tietoa. Pitkien pohdiskelujen jälkeen teemaksi valittiin demokratia ja tasa-arvoisuus. Valinta ei tietenkään tarkoita sitä, että tämä olisi vastedes aina tutkimuksen painopistealue — pikemminkin on kysymys siitä, että nämä käsitteet edustavat keskeisiä arvoja suomalaisessa yhteiskunnassa ja siitä huolimatta demokratian ja tasa-arvoisuuden tilaa ei olemassaolevien tutkimustulosten perusteella ole helppo osoittaa. Yhteiskunnassa on pyritty jatkuvasti tätä tilaa parantamaan, mutta siitä miten tässä on onnistuttu, vallitsee melkoinen erimielisyys.

Elokuussa 1971 oli ehdotus ensimmäistä kertaa esillä toimikunnan kokouksessa. Oli selvää, että toimikunta joutui pitkään pohtimaan ehdotuksen suhdetta runko-ohjelmaluonnokseen ja tutkimuksen ohjelmointiin yleensä. Asia pantiin luonnollisesti pöydälle ja varapuheenjohtajalle, prof. Edward Andersonille annettiin tehtäväksi puheenjohtajan ja sihteerin kanssa tarkistaa ja tehdä muutokset ohjelmaehdotukseen toimikunnassa käydyin keskustelun perusteella. Prof. Anderssonin kanssa työskennellen saatiin uusi versio nopeasti aikaan. Seuraavassa toimikunnan kokouksessa syntyi jälleen laaja keskustelu. Tällä kertaa nimenomaan prof. Fedi Vaivio toivoi muutoksia. Niin ollen prof. Vaiviolle, puheenjohtajalle ja sihteerille annettiin tehtäväksi tarkistaa ehdotus uudelleen, jonka jälkeen asia oli jälleen esillä toimikunnan kokouksessa.

Yhteiskuntatieteellinen toimikunta hyväksyi kokouksessaan 29.10.1971 ehdotuksen olennaisesti muutettuna nimellä »*Valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan toimintaohjelma, n:o 1*». Toimikunnan ehdotus erääksi tutkimusprojektiksi». Samalla todettiin, ettei ohjelman hyväksyminen tietenkään tarkoita ohjelmatyön päättymistä, vaan sitä on jatkettava runko-ohjelmaluonnos ja siitä saadut lausunnot huomioonottaen. Toimintaohjelmaa n:o 1 ei kuitenkaan hyväksytty yksimielisesti. Prof. Sven Lindman ilmoitti pöytäkirjaan merkittäväksi eriyvän mielipiteensä, joka lähinnä perustui periaatteellisiin näkökohtiin tutkimusohjelmista. Hänen kantaansa yhtyi prof. Vaivio.

Kun ohjelma oli hyväksytty, tuli tietenkin ajankohtaiseksi kysymys sen rahoituksesta. Keskusteluissa oli todettu, ettei tällaista ohjelmaa voida toteuttaa ilman erillirahoitusta ja näin ollen asia siirtyi tieteen keskustoimikunnalle. Keskustoimikunta suhtautui hyvin myönteisesti toimikunnan ehdotukseen ja ohjelma sisällytettiin sittemmin helmikuussa 1972 julkistettuun tieteen kes-

kustoimikunnan tiedepoliittiseen ohjelmaan. Kun toimikunnan ehdotuksen hyväksymisestä tieteen keskustoimikunnan tiedepoliittiseen ohjelmaan oli periaatteessa päätetty, jätin ehdotuksen myös opetusministeriölle toivossa, että ohjelman toteuttamiseen saataisiin takeita. Näin ohjelma otettiin esille myös valtion tiedeneuvoston työvaliokunnassa, ja sielläkin suhtauduttiin esitykseen hyvin myönteisesti.

Lopullinen myönteinen suhtautuminen ei kuitenkaan voinut pohjautua esitettyyn ohjelmaan. Toimikunnan toimintaohjelmassa vain hahmotettiin suurta ohjelmakimppua, josta syystä oli välttämätöntä siirtyä varsinaiseen tutkimukselliseen suunnittelutyöhön. Koska muuta rahoituslähdeä ei ollut tarjolla, päätettiin käyttää vapautunutta puolen vuoden varttuneiden tieteenharjoittajien apurahaa suunnitelman tekoa varten. Apurahaa haki viisi tutkijaa tai tutkijaryhmää. Hakuajan päätyttyä projekti joutui julkisen keskustelun kohteeksi — tähän en tässä kirjoituksessa puutu. Keskustelu luultavasti kuitenkin vaikutti siihen, että tunnelma oli hieman kireä asiaa toimikunnassa käsiteltäessä. Käsittelyn tulos oli, että toimikunta katsoi siinä vaiheessa järkeväksi antaa suunnittelutehtävän kolmelle hakijalle. Apurahan saaneille annettiin seuraavat ohjeet suunnitelman laatimista varten:

1. Suunnitelman tulee perustua toimintaohjelmaan n:o 1, jossa on korostettu yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen eri aloille ulottuvan kokonaisvaltaisen tutkimuksen tarpeellisuutta sekä edellytetty, että tutkimus kohdistetaan sellaisiin osaongelmiin, joiden kohdalla arvioidaan olevan mahdollista saada konkreettisia tutkimustuloksia ja jotka voivat olla hyödyksi yhteiskunnan päätöksentekijöille.
2. Suunnitelmassa tulee eritellä ja täsmentää ne osaongelmat, joihin suunniteltu tutkimus keskittyisi.
3. Suunnitelmassa on pyrittävä sovellettavaan tietoon.
4. Tutkimussuunnitelman tulee sisältää tietoja metodisista ratkaisuista ja aineistoista sekä aikabudjetti ja talousarvio — sikäli kuin suunnitelma jakautuu osaprojekteihin — erikseen jokaisesta.
5. Tutkimussuunnitelman olennaisimmat ratkaisut on perusteltava.
6. Toimikunnan tutkimussuunnitelman, joka voi koostua useammista osaprojekteista, talousarvio ei saa ylittää 400 000 mk vuodessa, ja se saa koskea enintään ajanjaksoa 1973—1976.
7. Suunnitelman toteuttamiskelpoisuus on osoitettava.
8. Suunnitelmaan tulee liittää ehdotus raportointi- ja valvontamenetellystä tutkimustyön aikana.
9. Toimikunnalla on oikeus käyttää esitettyjä suunnitelmia tai jättää ne käyttämättä; suunnitelman tekijä ei ole velvollinen osallistumaan suunnitelman toteuttamiseen eikä hänellä ole oikeutta vaatia tätä.
10. Mikäli suunnitelman tekijä itse haluaa myös toteuttaa suunnitelmiansa, hänen olisi esitettävä toteuttamiseen liittyvät organisatoriset järjestelyt

ja hahmotetun tutkijaryhmän kokoonpano. Ryhmässä tulee olla edustettuna eri tieteenaloja.

11. Toimikunnan projektin suunnittelijat voivat keskenään olla yhteistyössä ja sikäli kuin he katsovat aiheelliseksi laatia yhteistoimin yhteisen tai osittain yhteisen suunnitelman.
12. Tutkimussuunnitelma tulee esittää kirjallisena toimikunnalle 02.01.1973 mennessä.

On siis syytä korostaa, että tutkimussuunnitelman tilaaminen on aivan eri asia kuin päätös suunnitelman toteuttamisesta. Suunnitelman teko on työtä sinänsä ja siitä on tällä kertaa maksettu (niinkuin yleensä pitäisi). Toimikunta ei ole vielä lainkaan tehnyt sitoumuksia, vaan sillä on vapaat kädet päättää parhaan harkintansa mukaan, miten tehtyihin suunnitelmiin pitäisi suhtautua.

Vaikka onkin selviö että toimikunnan ehdotus lähtee siitä, että keskittämällä tutkimusta yhteiskunnan olennaisiin ongelmiin voidaan saada esille sovellutuskelpoista tietoa, on suhtauduttava realistisesti tutkimuksen merkitykseen. Demokratian ja tasa-arvoisuuden ongelmia ei toki voida tutkimuksin poistaa, ongelmat kyllä jäävät edelleen olemaan, mutta on jo paljon, jos yhteiskunnan tilaa voidaan kartoittaa ja tilakuvauksen perusteella jäsentää ehdotuksia ja ehkä käyttää näitä ongelmaan vaikuttamiseksi.

Verrattuna moneen yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen saattaa ehdotettu 400 000 markan vuosimenoarvio tuntua melko suurelta. On kuitenkin otettava huomioon, ettei ole kysymys yksittäisestä tutkimuksesta vaan ongelmalohkon tutkimisesta ja että menoarvioon sisältyvät kaikki menot työskentelytiloja myöten. Tavallisestihan tällaiset menot, esimerkiksi Suomen Akatemian tutkijaprofessoreiden ja tutkimussopimusten menoarvioissa, eivät ole näkyvissä. Edelleen on vähitellen päästävä siitä väärästä näkemyksestä, että vain luonnontieteellinen ja tekninen tutkimus maksaa; tämä ei tarkoita etteikö yhteiskuntatiedettä voida tehdä myös halvalla, mutta variaatio on suuri riippuen millä lailla ongelmia lähestytään. Tässä tapauksessa on katsottu ettei pidä etukäteen pakottaa suunnitelman tekijöitä epätarkoituksenmukaisiin ehdotuksiin taloudellisista syistä. Toinen asia on sitten että kun tiedetään mitä tulisi tehdä, raha-asiat tulevat uudelleen punnittaviksi.